

III. ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО

*Бережанський Г. І.,
аспірант кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

Науковий керівник:

*О. П. Кучинська, доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правосуддя юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

УДК 343.1

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД У ФРАНЦІЇ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Питання щодо забезпечення права на справедливий суд в Україні набуває все більшої актуальності, оскільки існуюча сьогодні судова система не має довіри у суспільства й діє без урахування законодавчо закріплених основоположних принципів судової влади.

Мета статті – проаналізувати проблемні питання реалізації права на справедливий суд в Україні й запропонувати з урахуванням досвіду Франції можливі шляхи їх вирішення.

Для досягнення постановленої мети автором пропонується наступний алгоритм дослідження питання права на справедливий суд: 1) аналіз окремих аспектів реалізації права на справедливий суд у Франції; 2) порівняльний аналіз забезпечення права на справедливий суд у Франції та Україні; 3) екстраполяція досвіду Франції щодо забезпечення права на справедливий суд у систему судочинства України.

Зазначається, що відповідно до ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини право на справедливий суд – встановлення певних вимог до організації суду: його створення на підставі закону; самостійність, безсторонність; доступність; дотримання процедури розгляду справи; гласність; забезпечення реалізації наданих процесуальним законом прав учасників судового розгляду; змагальність; розумний строк розгляду справи; виконання остаточного судового рішення тощо.

Грунтуючись на аналізі процесуального законодавства, конкретних справах, які розглядав Європейський суд з прав людини, автор дійшов висновку, що позитивним та корисним у законодавстві Франції для запозичення українському законодавцю є деталізоване нормативне визначення засад діяльності суддів, умов визнання їх упередженості, правил визначення складу суду, відводу та самовідводу. Наприклад, автором зазначається, що у законодавстві України доцільно було б запропонувати за прикладом Франції більш детально визначити

як підставу для відводу (самовідводу) судді будь-які приятельські (неприятельські) стосунки між суддею та будь-якою стороною по справі, що давало б додаткові гарантії для забезпечення неупередженості судового розгляду.

Ключові слова: *судова влада, право на справедливий суд, судочинство Франції, Європейський суд з прав людини.*

Сьогодні надзвичайно важливим питанням є забезпечення права на справедливий суд у судочинстві кожної з держав. Без можливості реалізувати доступ на справедливий суд уся система прав людини у правовій системі залишається не гарантованою. Хоча більшість країн декларують та намагаються дотримуватися основних принципів права на справедливий суд, однак залишається низка невіршених проблем, які виникають у судоустрої та утруднюють реалізацію права на справедливий суд.

Аналіз проблем реалізації права на справедливий суд у зарубіжних державах, які зумовлені процесуальним законодавством чи практикою його застосування, дозволить визначити основні проблемні питання судочинства та напрацювати теоретичну й практичну базу для подальшої мінімізації порушень права на справедливий суд в Україні. Особливо актуальне це питання в умовах впровадження судової реформи.

Дослідженням судоустрою у зарубіжних країнах та права на справедливий суд займалися багато науковців, серед яких О. Д. Бойков, В. Д. Бринцев, І. Р. Волоско, А. В. Грубінко, Ю. М. Грошевий, Л. Люшер, В. Т. Маляренко, Х. В. Машталір, П. Л. Михайлов, М. М. Михеєнко, С. О. Моргун, І. В. Назаров, А. А. Солодков та багато інших. Беручи за основу напрацювання цих науковців, доцільно проаналізувати досвід забезпечення реалізації права на справедливий суд у Франції, який є цікавим для дослідження та запозичення в Україні.

Мета дослідження – проаналізувати ті проблемні аспекти реалізації права

на справедливий суд, які потрібно уникнути в Україні, та знайти ті позитивні риси, які б можна було запозичити у процесуальне законодавство України.

Судова система Франції складається з трьох рівнів судів: суд першої інстанції (районний, районний у місті, міський та міськрайонний суд, що має право винести судові рішення у справі), апеляційний суд і касаційний суд. Існують спеціалізовані суди, які входять у трирівневу систему (оскарження рішень спеціалізованих судів здійснюється у звичайних апеляційних і в касаційних судах). Суди першої інстанції розділені на кілька видів за типом спорів: суди з комерційних спорів; суди з вирішення спорів із соціальних питань; суди у земельних спорах¹. Відповідні суди поділяються за критерієм спеціалізації, оскільки розглядають окремі категорії справ.

С. О. Моргун зазначає, що заслугою Франції є те, що поєднання англо-американських і французьких правових звичаїв сприяло розвитку інституту журі з наступним утворенням дворівневої структури суду присяжних – професійних суддів та представників громадськості. Науковець вважає, що схожа система діє в Україні, тому з метою оптимізації цього інституту доцільно вивчати досвід Франції². Аналізуючи модель функціонування інституту присяжних у судочинстві Франції, варто зазначити, що у прийнятому у 1958 р. КПК французький законодавець остаточно відмовився від самостійності інституту журі присяжних, і хоча у Франції збереглася традиційна термінологія (*jure* – присяжний), ця модель має принципово інший механізм функціонування, незважаючи

¹ T Debard, S Guinchard, G Montagnier, AVarinard, Institutions juridictionnelles (Daloz-Sirey, Paris 2009).

² С Моргун, 'Запозичення французької моделі суду присяжних до українського законодавства: реалії і перспективи' (2017) 3 Підприємництво, господарство і право 268.

на те, що Конституційна рада Франції у своєму рішенні від 03 вересня 1986 р. зазначила, що роль жюрі присяжних для народного правосуддя є основною ознакою його демократичності¹.

Якщо розглядати досліджувану проблематику у контексті історичного генезису інституту присяжних у Франції, то за весь час розвитку держави цей інститут то набував актуальності, то фактично не застосовувався. Тепер він застосовується у кримінальному судочинстві². Часті зміни моделей участі присяжних у судочинстві свідчать про те, що судова модель Франції залежала від політики певного періоду, що не сприяло утворенню стабільного самобутнього усталеного підходу до моделі присяжних у цій державі.

П. Л. Михайлов, аналізуючи особливості суду присяжних у Франції, зазначає, що громадяни беруть участь у здійсненні правосуддя як присяжні змішаних судів – судів асизів, апеляційних судів асизів, судів асизів у справах неповнолітніх. Суди асизів (присяжних) Франції формуються у Парижі і у кожному департаменті. Вони працюють у сесійному порядку щоквартально, а за необхідності частіше. Там, де є апеляційний суд – у місці знаходження цього суду. В інших департаментах сесії судів асизів проводяться у головному місті відповідного округу³. Отже, суд присяжних у Франції є гарантією від помилок суддів у важливих кримінальних справах та здійснює судочинство не лише з погляду права, але й суспільної моралі.

Однак з урахуванням особливостей судоустрою Франції у правовому регулюванні механізму забезпечення права на справедливий суд існує низка проблем. Наведемо для початку фабулу

справи «Фуше проти Франції» (Foucher v. France), де Європейським судом з прав людини (надалі – ЄСПЛ) було встановлено, що законодавство Франції та правила його застосування не гарантують права на справедливий суд заявникам з огляду на наступне: 1) по-перше, законодавство не гарантувало безумовне право заявника на ознайомлення з матеріалами справи; 2) по-друге, законодавство дозволяло адвокату знайомитися з матеріалами справи, однак заявнику, який захищав своє право особисто, не було надано можливості ознайомитися з матеріалами провадження щодо самого себе вже на етапі знаходження справи у суді⁴.

Так, ст. 537 КПК Франції визначає, що поліцейський суд розглядає справи, що належать до його юрисдикції, за поданням слідчих органів, у разі добровільної явки сторін або відповідно до процедури прямої передачі справи на розгляд суду з викликом відповідача та особи, що несе цивільну відповідальність за правопорушення. Цією ж статтею встановлено, що доказами вчинення дрібних правопорушень вважаються офіційні протоколи або рапорти, а в разі їх відсутності – свідчення свідків. Якщо інше не передбачено законом, офіційні протоколи – складені офіцерами та службовцями судової поліції, службовцями допоміжної судової поліції або співробітниками чи службовцями, на яких покладено виконання окремих функцій судової поліції і яким законом надається повноваження складати протоколи про вчинення дрібних правопорушень – уважатимуться достатнім доказом за відсутності доказів протилежного⁵.

Натомість, згідно з п. 3, 4 ст. 114 КПК Франції матеріали справи повинні стати доступними адвокатам щонайменше

¹ Ф Люшер, Конституционная защита прав и свобод личности (Москва, Прогресс: Универс 1993) 288.

² С Моргун, 'Запозичення французької моделі суду присяжних до українського законодавства: реалії і перспективи' (2017) 3 *Підприємництво, господарство і право* 271.

³ П Михайлов, Суд присяжных во Франции: становление, развитие и трансформация (СПб, Юрид. центр Пресс 2004) 428.

⁴ Case of Foucher v. France (Application no. 23805/94): Judgment of the European Court of Human rights 04.12.1995 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57952>> accessed 06.05.2018.

⁵ 'Code of criminal procedure' <<https://www.legifrance.gouv.fr/content/location/1741>> accessed 06.05.2018.

за чотири робочих дні до кожного допиту особи, що перебуває під слідством, або кожної розмови з цивільною стороною. Після першої появи у суді особи, що перебуває під слідством, або першої розмови зі стороною, що подала позов про відшкодування збитків, матеріали справи повинні стати доступними адвокатам також і у будь-який час у робочі дні, якщо це не заважатиме нормальному виконанню слідчим суддею своїх обов'язків. Згідно з останнім пунктом статті 80–1 матеріали справи повинні бути доступними адвокатам, якщо це не заважатиме нормальному виконанню слідчим суддею своїх обов'язків, через п'ятнадцять днів після відправлення рекомендованого листа або після висунення обвинувачень, якщо за цей час особа, що перебуває під слідством, не подала перший раз перед судом. Після першого з'явлення перед суддею або першого слухання справи адвокати сторін можуть звернутися з проханням про надання їм за їхній кошт копій документів або частин документів справи винятково для особистого користування із заборотою розмножувати їх¹. Таке обмеження сторони, що не представлена адвокатом, на наше переконання, не є обґрунтованим та порушує право на справедливий суд, адже при участі двох учасників у кримінальному процесі, один із яких представлений адвокатом, особа, яка представляє себе самостійно, буде дискримінована та знаходитиметься у менш вигідному становищі. У доповнення можна також вказати й на ту обставину, що ефективний захист у суді є малоімовірним у випадку, коли сторона не має законної можливості ознайомитися з матеріалами справи.

На окреслену проблематику необхідно звернути особливу увагу з огляду на те, що в Україні також запроваджується «монополія» на представництво у суді адвокатом. Тому важливо, щоб права

іншої особи, яка адвокатом не представлена, не були диспропорційно порушені, і щоб такий учасник судового процесу не опинився у менш вигідному процесуальному становищі. В іншому випадку такі обставини можуть із високою ймовірністю бути визначені як порушення права на справедливий суд особи, яка не представлена адвокатом. Також необхідно у цьому контексті звернути особливу увагу на те, щоб законодавство надавало належну можливість ознайомлюватися сторонам кримінального провадження із матеріалами справи та щоб від іншої сторони не було безпідставно приховано будь-якої інформації, яка стосується справи та є визначальною для належного захисту у суді. Важливо, щоб обсяг прав особи, яка представлена адвокатом, не перевищував обсяг прав особи, котра здійснює свій захист самостійно.

У справі «Белле проти Франції» (*Bellet v. France*)² ЄСПЛ зазначив, що рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення права особи на суд з огляду на принцип верховенства права в демократичному суспільстві. Для того, щоб доступ був ефективним, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити дії, які становлять втручання у її права³. Натомість законодавство Франції у цій справі не надало такої можливості особі, яка внаслідок зараження вірусом набутого імунodefіциту звернулася за компенсацією та отримала її у досудовому порядку. У подальшому, оскільки шкода виявилася більш суттєвою, ніж отримана компенсація, особа вже не змогла вимагати відшкодування у судовому порядку. З огляду на це необхідно особливо уважно ставитися до питання досудового врегулювання, яке виключає подальше судове провадження так, щоб особа-правопорушник не скористалася тимчасовим складним мате-

¹ 'Code of criminal procedure' <<https://www.legifrance.gouv.fr/content/location/1741>> accessed 06.05.2018.

² Case of *Bellet v. France* (Application no. 23805/94): Judgment of the European Court of Human rights 04.12.1995 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57952>> accessed 06.05.2018.

³ Міністерство юстиції України, Право на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини щодо України <https://minjust.gov.ua/m/str_7474> дата звернення 06.05.2018.

ріальним становищем потерпілої особи та не нав'язала такій особі невідгідні умови мирової угоди, в яку потім буде складно внести зміни. У кожному такому випадку Суд повинен чітко переглядати усі обставини такої справи.

Проблемними у законодавстві Франції є також забезпечення можливості оскаржувати адміністративні акти з огляду на вплив строку позовної давності. Так, у справі ЄСПЛ «Де Жуфр де ла Прадель проти Франції» (*De Geouffre de la Pradelle v. France*)¹ заявнику не було надано можливості оскаржити адміністративно-правовий акт, адже вплив строк давності з моменту його публікації в пресі. ЄСПЛ визнав необхідність встановлення строків давності для звернення до суду за захистом своїх прав задля встановлення стабільності суспільних майнових відносин, однак не погодився із процедурним підходом, визначеним законодавством Франції, відповідно до якого перебіг строку позовної давності акту, відповідно до якого експропрійовано майно конкретної особи, починається з моменту його публічного оприлюднення, а не доведення до відома власника у більш інформативний спосіб. Тому у цьому випадку ЄСПЛ дотримався принципу превалювання змісту над формою та захистив право на справедливий суд заявника.

Також доцільно звернути увагу на те, що право на справедливий суд повинно бути ефективним відповідно до практики його застосування та національного законодавства. У контексті забезпечення саме сутності права на справедливий суд з аналізу проблем правового забезпечення права на справедливий суд у Франції дуже показовою є справа «Перез проти Франції» (*Perez v. France*)². Так, право на справедливий суд передбачає належне ставлення до сторін та їх до-

водів, зокрема доказів, які вони подають на доведення своїх прав та заперечень. Це стосується зокрема і випадків, коли певні докази подаються з незначними процесуальними порушеннями. У такому випадку законодавство та судова практика повинні урівноважувати інтерес здійснення правосуддя та встановлення істини з інтересом дотримання формального процесуального порядку. Цей аспект є особливо важливим, зокрема тоді, коли сторона представляє свої інтереси, не залучаючи до цього фахівця в галузі права. Так, у справі «Фретте проти Франції» (*Fretté v. France*) ЄСПЛ висловився, що забезпечення ефективності гарантованого цією статтею права органи влади мають демонструвати «належне ставлення» для заявника, який не має юридичного представника³.

Гарантуючи право на справедливий судовий розгляд, держава також обирає підхід до обмеження права на звернення до вищих судів. Так, з однієї сторони, право на апеляційне та касаційне оскарження є елементом права на справедливий судовий розгляд. Однак вищі суди повинні розглядати основні концептуальні питання практики правозастосування у правовій системі держави, а отже виникає необхідність зменшення кількісного навантаження справами на відповідних суддів. Тому розумні обмеження прав на апеляційне чи касаційне оскарження у сформованих та прогнозованих судових системах, на нашу думку, не може вважатися порушенням права на справедливий суд.

Позицію щодо забезпечення права на справедливий суд у Франції в контексті касаційного розгляду справи висловив ЄСПЛ у справі «Леваж Престасьон Сервіс проти Франції» (*Levages Prestations Services v. France*)⁴,

¹ Case of *De Geouffre de la Pradelle v. France* (Application no. 12964/87): Judgment of the European Court of Human rights 16.12.1992 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57778>> accessed 06.05.2018.

² Case of *Perez v. France* (Application no. 47287/99): Judgment of the European Court of Human rights 12.02.2004 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61629>> accessed 06.05.2018.

³ Case of *Fretté v. France* (Application no. 36515/97): Judgment of the European Court of Human rights 26.05.2002 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60168>> accessed 06.05.2018.

⁴ Case of *Levages Prestations Services v. France* (Application no. 21920/93): Judgment of the European Court of Human rights 23.10.1996 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58065>> accessed 06.05.2018.

визнавши належними положення попереднього Цивільно-процесуального кодексу Франції щодо певного обмеження доступу до суду касаційної інстанції, зокрема в частині спрощеного провадження щодо розгляду касаційних скарг. Тому у випадку, якщо особа має належний доступ до судів першої та апеляційної інстанції, які мають повну юрисдикцію щодо розгляду справи, а у відкритті провадження та розгляду справи касаційним судом відмовлено на законних підставах – така ситуація не вважається порушенням права на справедливий суд.

Варто зазначити, що подібний підхід існує і в законодавстві України, відповідно до якого суд касаційної інстанції може відмовити у розгляді касаційної скарги лише з тих підстав, що подана скарга є необґрунтованою та не потребує перевірки. Таке рішення приймає одноособово суддя, вирішуючи питання про допуск касаційної скарги до провадження. Це дозволяє Верховному Суду не витратити ресурси на колегіальний розгляд справ, щодо яких є сформована практика та які не потребують перегляду, натомість зосередити увагу на розгляді ключових проблемних питань практики застосування законодавства.

Необхідно зазначити, що для розгляду справи у касаційному суді Франції існує вимога щодо представництва особи уповноваженим представником, якого закріплено за відповідним судом. Питання щодо справедливості такої вимоги у судоустрої Франції та багатьох інших державах піднімалося неодноразово. У справі «Ж. Л. і С. Л. проти Франції» (G.L. and S.L. v. France)¹ ЄСПЛ визнав, що така вимога відповідає зобов'язанням держави щодо забезпечення права на справедливий суд. На нашу думку, такі обмеження є допустимі у судах найвищої інстан-

ції з метою забезпечення ефективного та швидкого розгляду великої кількості справ. В іншому випадку вимога бути представленим винятково адвокатом, іншою посадовою особою та ще й із обмеженого числа осіб порушуватиме право особи на вибір захисника та не сприятиме здійсненню справедливого судочинства, а отже порушуватиме право на справедливий суд.

Розглядаючи питання забезпечення права на справедливий суд у Франції, необхідно проаналізувати особливості організації роботи Державної ради Франції, яка є вищим органом з розгляду скарг в адміністративних справах. Її члени могли виконувати як суддівську, так і консультативну діяльність щодо здійснення проваджень в адміністративних справах. Такий підхід доволі часто використовувався та продовжує використовуватися в окремих державах Європи з метою полегшення взаємодії сторін у справі та суду, зведення аргументів сторін до загальноприйнятої форми, приведення та пришвидшення здійснення судочинства, адже саме суддя може рекомендувати сторонам викласти свої аргументи таким чином, щоб вони були лаконічними і зрозумілими для суддів касаційних суддів. Однак такий підхід може використовуватися рівно до того моменту, поки у сторін не виникатиме обґрунтованого сумніву щодо неупередженості складу суду.

Показовим прикладом є справа «Ж. Л. і С. Л. проти Франції» (G.L. and S.L. v. France)², у якій ЄСПЛ чітко зазначив, що сама по собі можливість окремих суддів бути консультантами сторін, як і вимога обрання консультантів зі складу суддів або зі складу уповноважених адвокатів, які закріплені за суддями, не може свідчити про упередженість суддів та порушення права на справедливий суд – усе це залежатиме від конкретних обставин справи. В іншій справі «Прокола проти

¹ Case of G.L. and S.L. v. France (Application no. 58811/00): Judgment of the European Court of Human rights 06.03.2003 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-23764>> accessed 06.05.2018.

² Case of G.L. and S.L. v. France (Application no. 58811/00): Judgment of the European Court of Human rights 06.03.2003 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-23764>> accessed 06.05.2018.

Люксембурга» (*Procola v. Luxembourg*), коли четверо з п'яти членів колегії суддів були консультантами у цій справі, ЄСПЛ визнав, що було допущено порушення права на справедливий суд з огляду на наявність обґрунтованого сумніву щодо неупередженості складу суду¹. Тому якщо законодавство дозволяє в окремих випадках суддям бути консультантами сторін, необхідно забезпечити процесуальні правила щодо відводу (самовідводу) суддів. Це ж стосується і будь-яких інших питань, де право на справедливий суд може бути порушено в контексті неупередженості складу суду.

Відповідно до ст. 339 чинного ЦПК Франції встановлено, що суддя, який уважає, що існують обставини для відводу його особи, повинен оголосити про самовідвід. У ст. 341 ЦПК Франції, окрім загальних підстав для відводу судді (таких, як перебування судді чи його родичів із стороною у трудових, цивільно-правових чи родинних відносинах), також чітко встановлюється, що факт консультування чи розгляду цієї ж справи щодо сторін в іншому статусі, є підставою для самовідводу. Такими ж підставами відповідно до цієї статті є дружба чи ворожнеча між сторонами². Враховуючи наведене, можна стверджувати, що законодавство Франції досить детально врегульовує процедуру та підстави відводу судді, щоб усунути будь-які сумніви щодо упередженості складу суду, тим самим гарантуючи додержання права на справедливий суд.

Особливу увагу необхідно звертати на питання рівності сторін процесу, дотримання засади змагальності та фактичної можливості реалізувати повноваження. Хоча процесуальне законодавство Франції декларує ці принципи та встановлює положення, якими забезпечується цей підхід до організації судового процесу, однак досить часто, як і в інших державах, в окремих індивідуальних справах може виявитися, що принципу рівності сторін не було дотримано.

Наприклад, у справі «Кресс проти Франції» (*Kress v. France*)³ та «Іммебль Груп Коссер проти Франції» (*Immeubles Groupe Kosser v. France*)⁴ ЄСПЛ звернув увагу, що не у всіх випадках законодавство Франції гарантувало можливість отримати сторонами процесу документів, на яких базувалося рішення суду. В наведених справах йшлося про юридичний висновок незалежної особи. У справі «Івон проти Франції» (*Yvon v. France*)⁵ ЄСПЛ встановив, що іншій стороні було надано більше можливості щодо доступу до інформації, на якій базувалася судова справа. У справі «Гентріх проти Франції» (*Hentrich v. France*)⁶ було встановлено, що заявнику не надано достатньо часу, щоб підготувати оскарження висновків в акті органу державної влади в адміністративному провадженні. У справі «Мартіньє проти Франції» (*Martinie v. France*)⁷ зроблено висновок про те, що законодавство Франції та його практичне застосування судом забезпечило значно більше процесуальних прав прокурору, ніж іншій

¹ Case of *Procola v. Luxembourg* (Application no. 14570/89): Judgment of the European Court of Human rights 28.09.1995 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57944>> accessed 06.05.2018.

² 'Code of criminal procedure' <<https://www.legifrance.gouv.fr/content/location/1741>> accessed 06.05.2018.

³ Case of *Kress v. France* (Application no. 39594/98): Judgment of the European Court of Human rights 07.07.2001 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59511>> accessed 06.05.2018.

⁴ Case of *Immeubles Groupe Kosser v. France* (Application no. 38748/97): Judgment of the European Court of Human rights 21.03.2002 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60346>> accessed 06.05.2018.

⁵ Case of *Yvon v. France* (Application no. 44962/98): Judgment of the European Court of Human rights 24.07.2003 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61053>> accessed 06.05.2018.

⁶ Case of *Hentrich v. France* (Application no. 13616/88): Judgment of the European Court of Human rights 22.09.2004 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57903>> accessed 06.05.2018.

⁷ Case of *Martinie v. France* (Application no. 58675/00): Judgment of the European Court of Human rights 12.04.2006 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-73196>> accessed 06.05.2018.

стороні, здійснивши істотний дисбаланс у правах та обов'язках сторін процесу. В інших справах «Мантованеллі проти Франції» (*Mantovanelli v. France*)¹ та «Аугусто проти Франції» (*Augusto v. France*)² ЄСПЛ наголосив, що під час судового розгляду не завжди сторонам була забезпечена змога ознайомлюватися з ключовими для справи доказами чи надавати свої доводи з цього приводу. У справі «Фрайдендер проти Франції» (*Frydlender v. France*)³ встановлено, що Францією було порушено право на справедливий суд з огляду на майже десятирічний розгляд трудового спору проти Міністерства економічних справ Франції. При цьому законодавство Франції жодних гарантій щодо строку судового розгляду сторонам не надавало, а залишало питання визначення тривалості справи повністю на розсуд суду.

Хоча наведені проблеми реалізації права на справедливий суд мають казуальний характер та повністю усунути випадки порушення цього права в державі неможливо, однак законодавство повинно мінімізувати ризики шляхом встановлення законодавчих гарантій права на справедливий суд в усіх його аспектах.

Загалом на основі аналізу законодавства Франції щодо реалізації права на справедливий суд доцільно визначити такі особливості судової системи Франції: 1) судова система Франції та організаційно-правові засади її діяльності відповідають основним засадам дотримання права на справедливий суд; 2) у кримінальному судочинстві Франції успішно функціонує інститут суду присяжних, які приймають рішення по справі разом із професійним суддею (суддями); 3) касаційні суди Франції вирішують ключові неузгодження у загальнодержавній судовій практиці,

а розгляд скарг касаційною інстанцією суттєво обмежується; 4) важливу роль у судовому процесі відіграють адвокати та прокурори, які є професійними представниками сторін.

До негативних аспектів процесуального законодавства Франції, на нашу думку, варто віднести наявність багатьох положень, які дозволяють діяти суддям на власний розсуд без визначення розумних меж такої дискреції, що призводить до казуального порушення права людини на справедливий суд, зокрема недотримання розумних строків розгляду справи, ненадання можливості сторонам ознайомитися з матеріалами справи, невиправданий дисбаланс між процесуальним становищем прокурора та інших учасників.

Позитивним та корисним у законодавстві Франції для запозичення українському законодавцю, на наш погляд, є деталізоване нормативне визначення засад діяльності суддів, умов визнання їх упередженості, правил визначення складу суду, відводу та самовідводу. Наприклад, у законодавстві України доцільно було б запропонувати за прикладом Франції більш детально визначити як підставу для відводу (самовідводу) судді будь-які приятельські (неприятельські) відносини між суддею та будь-якою стороною по справі, що давало б додаткові гарантії для забезпечення неупередженості судового розгляду.

Варто зазначити, що в умовах реформування української судової системи актуальним залишатиметься дослідження різних аспектів судоустрою та процесуального законодавства у зарубіжних державах крізь призму забезпечення права на справедливий суд.

¹ Case of *Mantovanelli v. France* (Application no. 21497/93): Judgment of the European Court of Human rights 18.03.1997 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58023>> accessed 06.05.2018.

² Case of *Augusto v. France* (Application no. 71665/01): Judgment of the European Court of Human rights 11.04.2007 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78943>> accessed 06.05.2018.

³ Case of *Frydlender v. France* (Application no. 30979/96): Judgment of the European Court of Human rights 27.06.2000 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58762>> accessed 06.05.2018.

REFERENCE LIST

LIST OF LEGAL DOCUMENT

1. Code of criminal procedure <<https://www.legifrance.gouv.fr/content/location/1741>> accessed 06.05.2018 (in English).

CASES

2. Case of Kress v. France (Application no. 39594/98): Judgment of the European Court of Human rights 07.07.2001 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59511>> accessed 06.05.2018 (in English).

3. Case of Foucher v. France (Application no. 23805/94): Judgment of the European Court of Human rights 04.12.1995 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57952>> accessed 06.05.2018 (in English).

4. Case of Yvon v. France (Application no. 44962/98): Judgment of the European Court of Human rights 24.07.2003 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61053>> accessed 06.05.2018 (in English).

5. Case of Immeubles Groupe Kosser v. France (Application no. 38748/97): Judgment of the European Court of Human rights 21.03.2002 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60346>> accessed 06.05.2018 (in English).

6. Case of Frydender v. France (Application no. 30979/96): Judgment of the European Court of Human rights 27.06.2000 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58762>> accessed 06.05.2018 (in English).

7. Case of Hentrich v. France (Application no. 13616/88): Judgment of the European Court of Human rights 22.09.2004 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57903>> accessed 06.05.2018 (in English).

8. Case of Martinie v. France (Application no. 58675/00): Judgment of the European Court of Human rights 12.04.2006 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-73196>> accessed 06.05.2018 (in English).

9. Case of Augusto v. France (Application no. 71665/01): Judgment of the European Court of Human rights 11.04.2007 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78943>> accessed 06.05.2018 (in English).

10. Case of Mantovanelli v. France (Application no. 21497/93): Judgment of the European Court of Human rights 18.03.1997 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58023>> accessed 06.05.2018 (in English).

11. Case of De Geouffre de la Pradelle v. France (Application no. 12964/87): Judgment of the European Court of Human rights 16.12.1992 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57778>> accessed 06.05.2018 (in English).

12. Case of Perez v. France (Application no. 47287/99): Judgment of the European Court of Human rights 12.02.2004 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61629>> accessed 06.05.2018 (in English).

13. Case of Fretté v. France (Application no. 36515/97): Judgment of the European Court of Human rights 26.05.2002 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60168>> accessed 06.05.2018 (in English).

14. Case of Levages Prestations Services v. France (Application no. 21920/93): Judgment of the European Court of Human rights 23.10.1996 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58065>> accessed 06.05.2018 (in English).

15. Case of G.L. and S.L. v. France (Application no. 58811/00): Judgment of the European Court of Human rights 06.03.2003 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-23764>> accessed 06.05.2018 (in English).

16. Case of Procola v. Luxembourg (Application no. 14570/89): Judgment of the European Court of Human rights 28.09.1995 <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57944>> accessed 06.05.2018 (in English).

AUTHORED BOOKS

17. Debard T, Guinchard S, Montagnier G, Varinard A, Institutions juridictionnelles (Auflage, Dalloz-Sirey, Paris 2009) (in English).

18. Liusher F ta inshi, Konstytutsyonnaia zashchyta prav y svobod lychnosti [Constitutional protection of the rights and freedoms of the individual] (Moskva, Progress: Univers 1993) 288 (in Russian).

19. Mykhailov P, Sud prysiazhnykh vo Frantsyy: stanovlenye, razvytye y transformatsiya [Jury trial in France: formation, development and transformation] (SPb, Yurid. tsentr Press 2004) 428 (in Russian).

ARTICLE

20. Morhun S, Zapozychennia frantsuzkoi modeli sudu prysiazhnykh do ukrainskoho zakonodavstva: realii i perspektyvy [Borrowing of the French model of the jury trial in Ukrainian legislation: realities and prospects] (2017) 3 Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo 268–271 (in Ukrainian).

WEBSITE

21. Ministerstvo yustytzii Ukrainy, Pravo na spravedlyvyi sud: praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny shchodo Ukrainy [The right to a fair trial: the practice of the European Court of Human Rights in relation to Ukraine] <https://minjust.gov.ua/m/str_7474> data zvernennya 06.05.2018 (in Ukrainian).

Berezhanskyi G. The problems of enforcement of the right for fair trial in France: experience for Ukraine. The issue of enforcement of the right for fair trial in Ukraine is becoming increasingly urgent, as the current judicial system does not have confidence in society and acts without taking into account the legally established fundamental principles of the judiciary.

The purpose of this article is to analyse the problematic issues of enforcement of the right for fair trial in Ukraine and to suggest possible ways of their solution, taking into account the experience of France.

To resolve the stated goal, the author proposes the following algorithm for observation the question of the right to a fair trial: 1) analysis of certain aspects of the enforcement of the right for fair trial in France; 2) a comparative analysis of the provision of the right for a fair trial in France and Ukraine; 3) Extrapolation of the experience of France in ensuring the right to a fair trial in the system of judicial proceedings of Ukraine.

It is noted that according to Art. 6 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as well as the practice of the European Court of Human Rights, the right to a fair trial – the establishment of certain qualifications for the organization of a court: its creation by law; independence, impartiality; accessibility; observance of the procedure of consideration of the case; publicity; ensuring of the enforcement of the rights of participants in court proceedings provided by the procedural law; competition; a reasonable period of consideration of the case; execution of the final court decision, etc.

The author concludes that the positive and useful in the legislation of France for the borrowing of Ukrainian legislators is a detailed normative definition of the principles of the activity of judges, the conditions for recognizing their bias, the rules for determining the composition of the court, withdrawal and isolation, such features were based on the analysis of procedural law, the specific cases examined by the European Court of Human Rights. For instance, the author states that in the legislation of Ukraine, it would be advisable to propose as a basis for the removal (recusal) of a judge, any pleading (enemy) relationship between a judge and any party in a case that would provide additional guarantees to ensure impartiality of the trial (on the example of France).

Key words: *judicial authority, right for fair trial, proceedings of France, European Court of Human Rights.*

Стаття надійшла до редакції журналу 18.05.2018.